

K Z O M U N I A K N A T
B A D A N I A

Warszawa, styczeń 2010

www.cbos.pl ● sekretariat@cbos.pl

BS/2/2010

**OBRAZ TYPOWEGO POLAKA
W STARSZYM WIEKU**

W badaniu przeprowadzonym w listopadzie 2009 roku¹ poruszyliśmy m.in. problem starości w Polsce. Interesowało nas, w jaki sposób postrzega się w naszym kraju ludzi starszych, to znaczy takich, którzy skończyli 60 lat lub są na emeryturze. Drugą kluczową kwestią było myślenie Polaków o własnej, obecnej lub przyszłej, starości. W kontekście otrzymanych wyników uznaliśmy za uzasadnione zrekonstruowanie wizerunku typowego Polaka w starszym wieku. Dla uzyskania pełnego obrazu wykorzystaliśmy wyniki badania przeprowadzonego w 2007 roku², które służyło zdiagnozowaniu warunków życia polskiego społeczeństwa.

Czas, który dzieli te dwa sondaże, może się wydawać w dzisiejszym świecie zbyt długi – zmienił się zarówno kontekst gospodarczy, jak i społeczny analizowanego zjawiska. Z drugiej strony bezprecedensowa wielkość próby, na której przeprowadzono badanie w roku 2007, pozwoliła na korzystanie ze zbioru mającego ogromną wartość informacyjną. Co więcej, w ciągu dwóch lat mogą się radykalnie zmienić warunki życia ludzi młodych – to im przecież głównie służą postępująca technologia, powszechna globalizacja i zwiększająca się mobilność. Ludzi starszych natomiast wciąż postrzega się w Polsce jako tę warstwę społeczną, która raczej wycofuje się z życia społecznego i nie śledzi każdej nowinki na rynku konsumenckim czy rynku pracy. Z tego też powodu analiza danych zebranych przed dwoma laty i rekonstrukcja na ich podstawie warunków życia ludzi w podeszłym wieku w naszym kraju nadal przedstawiają wartość trudną do przecenienia³.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (234) przeprowadzono w dniach 4–9 listopada 2009 roku na liczącej 1022 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych Polaków.

² Badanie „Warunki życiowe społeczeństwa polskiego: problemy i strategie” przeprowadzono w okresie od września do listopada 2007 roku na liczącej 38 866 osób reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych mieszkańców Polski.

³ Ponieważ analizie podlegają wyłącznie osoby w wieku 60 lat i starsze, **omawiana próba liczy 11 164 osoby**.

Obraz typowego Polaka w starszym wieku skonstruujemy na podstawie czterech aspektów życia. Należą do nich warunki mieszkaniowe gospodarstw domowych, w których przebywają osoby starsze, ich warunki materialne, sposoby spędzania czasu, a także ogólny poziom zadowolenia z życia oraz poszczególnych jego aspektów.

WARUNKI MIESZKANIOWE OSÓB STARSZYCH

Z deklaracji respondentów, uzyskanych w listopadzie 2009 roku, wynika, że dwie trzecie z nich (66%) na starość najchętniej mieszkałoby we własnym domu, jedynie doraźnie korzystając z pomocy rodziny i znajomych⁴. Rzeczywistość w dużym stopniu jest zbieżna z ich oczekiwaniami.

Według badania przeprowadzonego w 2007 roku, aż trzy czwarte osób starszych, mających powyżej 60 lat (74%), samodzielnie prowadzi gospodarstwo domowe. Zaliczamy do tej grupy zarówno osoby samotne, które bądź nigdy nie miały partnera życiowego, bądź już go straciły (38%), jak i gospodarstwa dwuosobowe złożone z pary ludzi starszych (36%). Jedynie 15% badanych mających 60 lat i więcej mieszka ze swoimi dziećmi (bądź rodzicami), a 11% ankietowanych dzieli mieszkanie również z wnukami lub innymi członkami gospodarstwa domowego.

	CBOS
Typy gospodarstw domowych, w których mieszkają respondenci	
Gospodarstwa jednoosobowe	38%
Gospodarstwa dwuosobowe jednopokoleniowe	36%
Gospodarstwa wieloosobowe dwupokoleniowe (rodziców z dziećmi)	15%
Gospodarstwa wieloosobowe wielopokoleniowe	11%

Zapytani o ocenę własnych warunków mieszkaniowych badani w większości przypadków oceniają je względnie wysoko – 43% twierdzi, że są one raczej dobre, a 14% uznaje je za bardzo dobre. Mniej więcej co trzeci ankietowany (35%) postrzega własne warunki mieszkaniowe jako przeciętne, pozostali zaś (8%) oceniają je negatywnie.

⁴ Zob. komunikat CBOS „Polacy wobec ludzi starszych i własnej starości”, listopad 2009 (oprac. K. Wądołowska).

		CBOS
<p>Jak by Pan(i) ocenił(a) swoje warunki mieszkaniowe? Czy są one:</p>		
– bardzo dobre		14%
– raczej dobre		43%
– przeciętne		35%
– raczej złe		6%
– bardzo złe		2%

Porównanie oceny własnych warunków mieszkaniowych z poziomem satysfakcji z nich przynosi ciekawe, aczkolwiek niezbyt zaskakujące wyniki. Polacy są bardziej skłonni do wskazywania na odpowiedzi pozytywne aniżeli negatywne. Dzieje się tak nawet wówczas, gdy własne warunki mieszkaniowe oceniają oni stosunkowo nisko.

Spośród ankietowanych bardzo dobrze oceniających swoje warunki mieszkaniowe aż 96% jest z nich zadowolonych, w tym 58% jest nawet bardzo zadowolonych. Niemal tyle samo osób wskazujących, iż ich warunki mieszkaniowe są raczej dobre (60%), wyraża umiarkowane zadowolenie z obecnego stanu rzeczy. Badani przeciętnie oceniający swoje warunki mieszkaniowe najczęściej są z nich raczej (45%) lub średnio (35%) zadowoleni. Co ciekawe, dokładnie tyle samo osób średnio zadowolonych (35%) ocenia raczej źle swoje warunki mieszkaniowe. Wreszcie ponad trzy czwarte ankietowanych (78%) zdecydowanie źle oceniających własne warunki mieszkaniowe wyraża z nich niezadowolenie, w tym ponad połowa (53%) to osoby bardzo niezadowolone.

Tabela 1

Jak by Pan(i) ocenił(a) swoje warunki mieszkaniowe?	Zadowolenie z warunków mieszkaniowych				
	bardzo zadowoleni	raczej zadowoleni	średnio zadowoleni	raczej niezadowoleni	bardzo niezadowoleni
	w procentach				
Bardzo dobre	58	38	3	1	0
Raczej dobre	25	60	13	1	1
Przeciętne	11	45	35	8	1
Raczej złe	2	17	35	30	16
Bardzo złe	1	4	17	25	53
Ogółem	23	48	21	6	2

Poziom satysfakcji osób w podeszłym wieku z własnych warunków mieszkaniowych jest w Polsce względnie wysoki. Do zadowolonych należy prawie trzy czwarte respondentów (71%), z czego niemal jedna czwarta (23%) jest nawet bardzo zadowolona. Niezadowolonych z obecnego stanu rzeczy jest natomiast jedynie ośmiu na stu ankietowanych (8%).

WARUNKI MATERIALNE OSÓB STARSZYCH

Kolejny aspekt życia, który należy wziąć pod uwagę przy analizowaniu sytuacji osób starszych w Polsce, stanowią ich warunki materialne. Są one przede wszystkim związane z rzeczywistymi dochodami respondentów.

Według deklaracji ankietowanych, uzyskanych w listopadzie 2009 roku, ponad jedna trzecia z nich (36%) myśląc o swojej starości najbardziej obawia się złych warunków życia i trudności z utrzymaniem się. Jak się okazuje, obawy te są w pewnym stopniu uzasadnione.

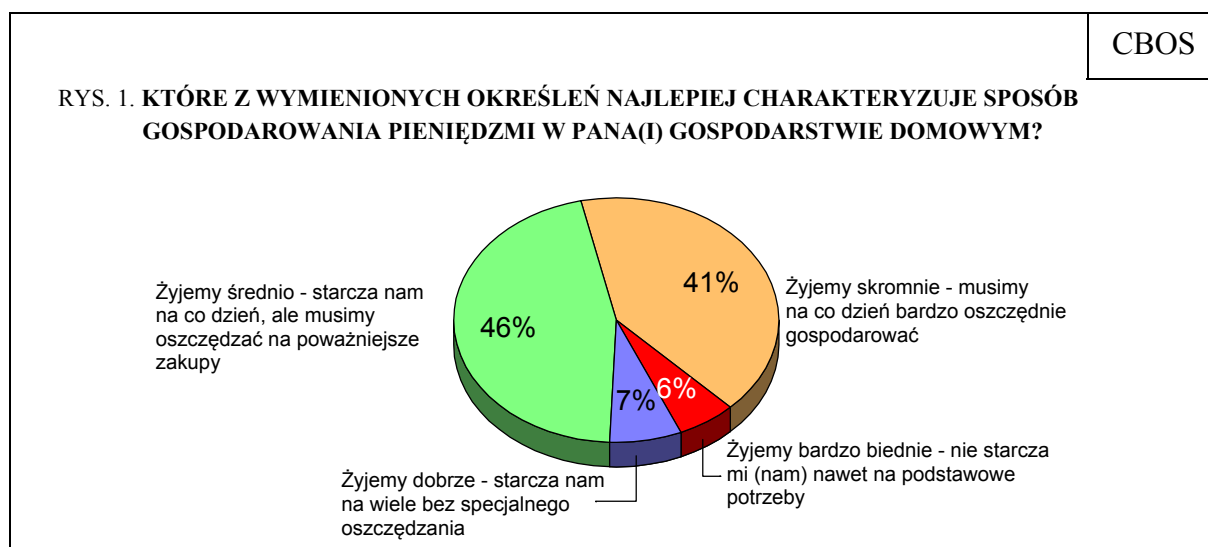
Wyniki badania przeprowadzonego w 2007 roku wskazują, że spośród ankietowanych w podeszłym wieku, którzy co najmniej na jedno z pytań dotyczących dochodów gospodarstwa domowego podali konkretną odpowiedź, jedynie 4% posiada miesięczne dochody netto na osobę w swoim gospodarstwie domowym niższe niż 300 złotych. Kwotą wyższą od 300, ale niższą od 500 złotych dysponuje co jedenasty badany (9%). Dwie piąte respondentów (39%) ma do wydania miesięcznie od 500 do 900 złotych. Co czwarta starsza osoba (25%) szacuje swoje miesięczne dochody w przedziale od 900 do 1200 złotych i prawie tyle samo pytanych (23%) ma do dyspozycji co najmniej 1200 złotych.

	CBOS
Ile wynoszą w złotych miesięcznie dochody netto na osobę w Pana(i) gospodarstwie domowym?	
Do 300 zł	4%
301–500	9%
501–900	39%
901–1200	25%
Powyżej 1200 zł	23%

* Dochody podane dla wszystkich tych gospodarstw, w których badani co najmniej na jedno z pytań dotyczących dochodów gospodarstwa domowego podali konkretną kwotę

Przy analizowaniu wysokości dochodów respondentów należy wziąć pod uwagę fakt, iż różni ludzie mają różne potrzeby finansowe. Taka sama kwota pieniędzy jednym może w zupełności wystarczać na pokrycie ich miesięcznych wydatków domowych, innym zaś może nie starczać nawet na zaspokojenie podstawowych potrzeb. W związku z tym uznaliśmy, że miarą bardziej trafną, choć oczywiście subiektywną, jest ocena sytuacji materialnej gospodarstwa domowego wyrażona przez samego ankietowanego. W badaniu przeprowadzonym w roku 2007 za miarę taką uchodziło wskazanie określenia najlepiej

charakteryzującego sposób gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym respondenta.



Pominięto odpowiedź „Żyjemy bardzo dobrze, możemy sobie pozwolić na pewien luksus”, którą wskazało poniżej 1% badanych

Według deklaracji respondentów, jedynie siedmiu na stu z nich (7%) żyje dobrze, a pieniędzy starcza im na wiele bez specjalnego oszczędzania. Prawie co drugi ankietowany w starszym wieku (46%) żyje natomiast na średnim poziomie, co oznacza, iż w jego gospodarstwie domowym starcza na codzienne wydatki, ale na poważniejsze zakupy trzeba oszczędzać. Niewiele mniej osób starszych (41%) uważa, że żyją skromnie i muszą na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować. Wreszcie sześciu na stu badanych (6%) w swojej opinii żyje bardzo biednie, ponieważ ma problemy z zaspokojeniem nawet podstawowych potrzeb.

Sytuacja materialna respondentów, szczególnie tych starszych, w dużej mierze zależy od typu i wielkości ich gospodarstwa domowego. Zdecydowanie najciężej mają osoby samotne, które muszą sobie radzić korzystając wyłącznie z własnych przychodów – aż 9% z nich, w swojej opinii, żyje bardzo biednie i nie jest w stanie pokryć nawet podstawowych wydatków, a prawie połowa (48%) musi na co dzień oszczędnie gospodarować. Z drugiej strony znajdują się gospodarstwa dwuosobowe jednopokoleniowe, z których prawie dwie trzecie (63%) żyje średnio lub nawet dobrze i nie musi uważnie liczyć pieniędzy na co dzień. Gospodarstwa wieloosobowe plasują się mniej więcej pośrodku – większość z nich bez trudu pokrywa niezbędne wydatki, muszą przy tym jednak dokładnie wszystko kalkulować.

Tabela 2

Typ gospodarstwa domowego, w którym mieszka respondent	Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?			
	Żyjemy bardzo biednie	Żyjemy skromnie	Żyjemy średnio	Żyjemy dobrze
	w procentach			
Gospodarstwa jednoosobowe	9	48	38	5
Gospodarstwa dwuosobowe jednopokoleniowe	2	35	54	9
Gospodarstwa wieloosobowe dwupokoleniowe (rodziców z dziećmi)	6	41	47	6
Gospodarstwa wieloosobowe wielopokoleniowe	6	38	51	5
Ogółem	6	41	46	7

Pozytywna ocena własnej sytuacji materialnej w większości przypadków idzie w parze z zadowoleniem z materialnych warunków bytu gospodarstwa domowego. Choć respondentów, którzy w swojej opinii żyją bardzo dobrze i mogą sobie pozwolić na pewien luksus, jest niewielu (poniżej 1%), aż 59% z nich to osoby zdecydowanie zadowolone ze swoich warunków materialnych. Wśród badanych, którzy finansowo mogą sobie pozwolić na wiele, choć nie na wszystko, ponad połowa (55%) jest raczej zadowolona z obecnego stanu rzeczy, a prawie jedna czwarta (23%) jest nawet bardzo zadowolona. Osoby żyjące na średnim poziomie najczęściej (41%) są także średnio zadowolone z tego, co mają. Badani na co dzień oszczędnie gospodarujący, którzy żyją skromnie, są raczej niezadowoleni (34%) lub też średnio zadowoleni (33%) z własnych warunków materialnych. Najgorzej wygląda sytuacja osób twierdzących, że żyją bardzo biednie. Prawie połowa z nich (45%) jest z obecnego stanu rzeczy bardzo niezadowolona. Zdarzają się wśród nich jednak także i tacy (5%), którzy ze swojej nieciekawej sytuacji mimo wszystko są raczej zadowoleni.

Tabela 3

Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Zadowolenie z materialnych warunków bytu gospodarstwa domowego (ogólnie dochodów i zasobów, stanu posiadania, poziomu życia)				
	bardzo zadowoleni	raczej zadowoleni	średnio zadowoleni	raczej niezadowoleni	bardzo niezadowoleni
	w procentach				
Żyjemy bardzo biednie	0	5	15	35	45
Żyjemy skromnie	2	16	33	34	15
Żyjemy średnio	6	35	41	15	3
Żyjemy dobrze	23	55	17	3	2
Żyjemy bardzo dobrze	59	26	3	12	0
Ogółem	5	26	35	23	11

Poziom satysfakcji z materialnych warunków bytu gospodarstw domowych respondentów w podeszłym wieku w Polsce jest przeciętny. Do zadowolonych należy niespełna jedna trzecia ankietowanych (31%), z czego jedynie pięć na sto (5%) to osoby bardzo zadowolone. Natomiast trochę więcej badanych (34%) wyraża niezadowolenie z obecnego stanu rzeczy, w tym aż 11% jest bardzo niezadowolonych. Zbliżoną liczebnie grupę (35%) stanowią badani średnio zadowoleni.

SPOSOBY SPĘDZANIA CZASU

Istotnym aspektem życia, który należy wziąć pod uwagę tworząc portret typowego Polaka w starszym wieku, jest organizacja czasu. W wieku produkcyjnym czas pozostający do własnej dyspozycji jest na ogół niewystarczający, gdyż trudno jest połączyć pracę, obowiązki rodzinne i przyjemności. W opinii ludzi młodych, dopiero emeryci mają dużo czasu, w którym mogą robić to, o czym zawsze marzyli. Z deklaracji uzyskanych w listopadzie 2009 roku, wynika, że prawie jedna trzecia osób przed sześćdziesiątym rokiem życia (29%) zamierza pracować zarobkowo po osiągnięciu wieku emerytalnego⁵. Dodatkowo mają oni nadzieję, iż pozostały czas spędzą m.in. na słuchaniu muzyki (93%), czytaniu książek (89%), oglądaniu telewizji (87%) czy opiece nad wnukami (83%). Zdecydowanie rzadziej marzy im się praca społeczna (46%), chodzenie do muzeów i teatru (46%) oraz nauka języków obcych (24%). Jak natomiast w rzeczywistości wygląda organizacja czasu ludzi starszych w Polsce?

Z badania przeprowadzonego w 2007 roku wynika, że 90% polskiego społeczeństwa powyżej 60 roku życia nie pracuje zarobkowo. Z pozostałych 10% ankietowanych połowa (5%) pracuje w pełnym wymiarze godzin, 3% w niepełnym wymiarze godzin, a 2% jedynie dorywczo.

	CBOS
Czy obecnie pracuje Pan(i) zarobkowo, niezależnie od tego, czy jest to Pana(i) główne źródło utrzymania?	
Tak, w pełnym wymiarze godzin	5%
Tak, w niepełnym wymiarze godzin	3%
Tak, dorywczo	2%
Nie	90%

⁵ Zob. komunikat CBOS „Sytuacja ludzi starszych w społeczeństwie – plany a rzeczywistość”, grudzień 2009 (oprac. A. Kolbowska).

Zdawać by się mogło, iż czas, którego ludzie starsi nie poświęcają pracy, mógłby być spożytkowany w inny – wartościowy – sposób. Przykładowo mogliby oni pomagać osobom nienależącym do ich gospodarstwa domowego, chociażby własnym dzieciom w wychowaniu wnucząt. Rola dziadków w polskim społeczeństwie jest przecież powszechnie znana i z pewnością nie można jej nie doceniać.

Analiza odpowiedzi respondentów przynosi jednak dosyć zaskakujące wyniki. Według deklaracji badanych w starszym wieku, najrzadziej pomagają innym ci z nich, którzy w ogóle nie pracują. Ankietowani podejmujący w wieku emerytalnym pracę zarobkową im mniej czasu na nią poświęcają, tym częściej pomagają innym w wykonywaniu obowiązków domowych. W 2007 roku najrzadziej pomagali komuś spoza ich gospodarstwa domowego respondenci pracujący w pełnym wymiarze godzin (40% z nich, w tym 21% deklarowało pomoc wielokrotną). Nieznacznie częściej robili to respondenci pracujący w niepełnym wymiarze godzin (41%, w tym 25% pomagało wiele razy). Stosunkowo najczęściej pomocy udzielały osoby pracujące dorywczo (43%, w tym aż 30% wiele razy).

Tabela 4

Czy obecnie pracuje Pan(i) zarobkowo, niezależnie od tego, czy jest to Pana(i) główne źródło utrzymania?	Czy w bieżącym roku pomagał(a) Pan(i) komuś spoza własnego gospodarstwa domowego w wykonywaniu obowiązków domowych?		
	Tak, wiele razy	Tak, raz lub kilka razy	Nie
	w procentach		
Tak, w pełnym wymiarze godzin	21	19	60
Tak, w niepełnym wymiarze godzin	25	16	59
Tak, dorywczo	30	13	57
Nie	19	13	68
Ogółem	19	14	67

Inną formą spędzania czasu na emeryturze może być praca dla organizacji społecznej, samorządowej lub politycznej. Z przeprowadzonych badań wynika jednak, że i tego typu zajęcia nie cieszą się powodzeniem osób starszych, a już na pewno nie tych, które w ogóle nie pracują zarobkowo. Spośród nich jedynie 4% zadeklarowało samą przynależność do jakiejś organizacji, a 6% – zarówno przynależność, jak i działalność w niej. Im mniej czasu respondenci poświęcają na pracę zarobkową, tym więcej go mają na działalność społeczną. Spośród ankietowanych pracujących w pełnym wymiarze godzin 12% twierdzi, że poświęca czas na działalność w organizacjach społecznych, samorządowych lub politycznych. Wśród respondentów pracujących w niepełnym wymiarze godzin robi to 13%, natomiast wśród osób pracujących jedynie dorywczo – 14% złożyło takie deklaracje.

Tabela 5

Czy obecnie pracuje Pan(i) zarobkowo, niezależnie od tego, czy jest to Pana(i) główne źródło utrzymania?	Czy w bieżącym roku (2007) należy Pan(i) do jakiejś organizacji społecznej, samorządowej lub politycznej i aktywnie działa w tej organizacji?		
	Nie	Należę, ale nie poświęcam czasu na działalność	Należę i poświęcam czas na działalność
	w procentach		
Tak, w pełnym wymiarze godzin	83	5	12
Tak, w niepełnym wymiarze godzin	82	5	13
Tak, dorywczo	82	4	14
Nie	90	4	6
Ogółem	89	4	7

Mimo iż w Polsce znaczna większość ludzi w wieku emerytalnym wycofuje się z rynku pracy, nie oznacza to dla nich również wycofania społecznego. Nadal utrzymują oni kontakty z rodziną spoza ich gospodarstwa domowego, a także z przyjaciółmi i dobrymi znajomymi, z którymi mogą porozmawiać o sprawach osobistych czy ewentualnie zwrócić się o pomoc lub radę.

W 2007 roku prawie połowa respondentów (45%) deklaruowała, iż raz lub kilka razy w tygodniu spotyka się z członkami rodziny spoza swego gospodarstwa domowego, a jedna trzecia badanych (34%) – robi to raz lub kilka razy w miesiącu. Co piąty ankietowany (18%) spotyka się ze swoją rodziną tylko kilka razy do roku, natomiast trzech na stu (3%) – sporadycznie.

Nieco rzadziej respondenci widują się ze swoimi przyjaciółmi i dobrymi znajomymi. Co najmniej raz w tygodniu robi to 41% badanych, minimum raz w miesiącu 37%, natomiast kilka razy do roku – 15%. Siedmiu na stu ankietowanych (7%) sporadycznie widuje swoich dawnych przyjaciół.

Tabela 6

Częstość spotkań	Badani deklarujący spotkania	
	z członkami rodziny spoza ich gospodarstwa domowego	z przyjaciółmi i dobrymi znajomymi, takimi, z którymi dobrze się czują i mogą porozmawiać o osobistych sprawach oraz ewentualnie zwrócić się o pomoc lub radę
	w procentach	
Raz lub kilka razy w tygodniu	45	41
Raz lub kilka razy w miesiącu	34	37
Raz lub kilka razy w roku	18	15
Rzadziej niż raz na rok	2	2
Wcale lub prawie wcale	1	5

W badaniu przeprowadzonym w 2007 roku respondenci zostali zapytani również o różne formy spędzania czasu wolnego. Były wśród nich m.in. takie zajęcia, jak: oglądanie telewizji, rozmowy ze znajomymi i sąsiadami czy zajmowanie się ogródkiem lub działką.

Tabela 7

Czy i jak dużo czasu poświęca Pan(i) na następujące rodzaje zajęć, czynności:	Poświęcam na to więcej czasu, niżbym chciał(a)	Poświęcam na to tyle czasu, ile chcę	Poświęcam na to mniej czasu, niżbym chciał(a)	W ogóle nie zajmuję się tym, choćbym chciał(a)	Nie zajmuję się tym, bo mnie to nie interesuje
	w procentach				
– oglądanie telewizji	6	82	9	1	2
– rozmowy ze znajomymi, sąsiadami, spotkania towarzyskie, odwiedziny	2	80	12	2	4
– zajmowanie się ogródkiem, działką	3	44	7	8	38
– czytanie książek, prasy, czasopism, magazynów	2	62	13	6	17
– odpoczynek – zdrzemnąć się, posiedzieć, zrelaksować, napić się kawy, herbaty	3	84	11	1	1
– praca zarobkowa (główna lub dodatkowa), także praca w gospodarstwie	3	14	3	6	74
– zajmowanie się dziećmi, wnukami, zabawa, rozmowa z dzieckiem, pomoc dziecku w nauce	3	35	9	8	45
– słuchanie muzyki (z radia lub płyt, kaset)	1	55	7	4	33
– słuchanie audycji radiowych	1	69	8	3	19
– korzystanie z komputera – internet, gry komputerowe	1	8	2	4	85
– remonty i naprawy domowe	2	40	8	9	41
– pójście do kina, teatru lub na koncert	0	9	9	15	67
– pójście do dyskoteki, kawiarni, lokalu, na piwo	0	7	4	9	80
– działalność społeczna, działalność na rzecz środowiska (praca w Komitecie Rodzicielskim w szkole, samorządzie mieszkańców, organizacjach parafialnych itp.)	1	7	2	4	86

W wyniku analizy czynnikowej wyodrębniliśmy cztery główne rodzaje aktywności (czynniki) według podobieństwa i częstości występowania wchodzących w ich skład zajęć osób starszych.

Tabela 8

Czy i jak dużo czasu poświęca Pan(i) na następujące rodzaje zajęć, czynności:	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Czynnik 4
– oglądanie telewizji			0,654	
– rozmowy ze znajomymi, sąsiadami, spotkania towarzyskie, odwiedziny			0,713	
– odpoczynek – zdrzemnąć się, posiedzieć, zrelaksować, napić się kawy, herbaty			0,646	
– czytanie książek, prasy, czasopism, magazynów		0,566		
– słuchanie muzyki (z radia lub płyty, kaset)		0,800		
– słuchanie audycji radiowych		0,792		
– zajmowanie się ogródkiem, działką				0,710
– praca zarobkowa (główna lub dodatkowa), także praca w gospodarstwie				0,551
– zajmowanie się dziećmi, wnukami, zabawa, rozmowa z dzieckiem, pomoc dziecku w nauce				0,462
– remonty i naprawy domowe				0,583
– korzystanie z komputera – internet, gry komputerowe	0,587			
– pójście do kina, teatru lub na koncert	0,783			
– pójście do dyskoteki, kawiarni, lokalu, na piwo	0,774			
– działalność społeczna, działalność na rzecz środowiska (praca w Komitecie Rodzicielskim w szkole, samorządzie mieszkańców, organizacjach parafialnych itp.)	0,554			
Wartości w tabeli oznaczają ładunki czynnikowe zmiennych przypisanych danemu czynnikowi				

Do pierwszej grupy czynności, którym osoby starsze oddają się z podobną częstością, należą zajęcia kojarzone raczej z aktywnością pozadomową, narzucające otwarcie się na świat i ludzi. Są to: korzystanie z komputera (w postaci internetu lub gier komputerowych), wyjście do kina, teatru, na koncert czy też do dyskoteki, kawiarni lub na piwo, a także działalność społeczna oraz praca na rzecz środowiska.

Druga grupa czynności obejmuje czytanie książek, prasy, czasopism i magazynów oraz słuchanie muzyki i audycji radiowych – zajęcia te można nazwać względnie pasywnymi, ponieważ z jednej strony nie wymagają dużo wysiłku, z drugiej jednak należy się przy nich choćby minimalnie skupić.

Do trzeciej grupy zajęć zaliczają się czynności pasywne – oglądanie telewizji, rozmowy ze znajomymi, sąsiadami, spotkania towarzyskie, a także ogólnie pojęty odpoczynek (drzemka, relaks, picie kawy i herbaty).

Na ostatnią grupę składają się działania aktywne kojarzone z domem oraz pracami z nim powiązanymi, takie jak zajmowanie się ogródkiem czy działką, praca zarobkowa, opiekowanie się dziećmi i wnukami oraz remonty i naprawy domowe.

Tabela 9

Czy i jak dużo czasu poświęca Pan(i) na następujące rodzaje zajęć, czynności?	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Czynnik 4
	w procentach			
Poświęcam na to więcej czasu, niżbym chciał(a)	0	1	2	0
Poświęcam na to tyle czasu, ile chcę	1	46	82	10
Poświęcam na to mniej czasu, niżbym chciał(a)	9	29	15	41
W ogóle nie zajmuję się tym, choćbym chciał(a)	26	17	1	35
Nie zajmuję się tym, bo mnie to nie interesuje	64	7	0	14
1 – Czynności aktywne pozadomowe (komputer, kino, dyskoteka, działalność społeczna) 2 – Czynności względnie pasywne (czytanie książek, słuchanie muzyki i audycji radiowych) 3 – Czynności pasywne (oglądanie telewizji, rozmowy ze znajomymi, odpoczynek) 4 – Czynności aktywne domowe (praca zarobkowa, naprawy domowe, zajmowanie się ogródkiem, dziećmi)				

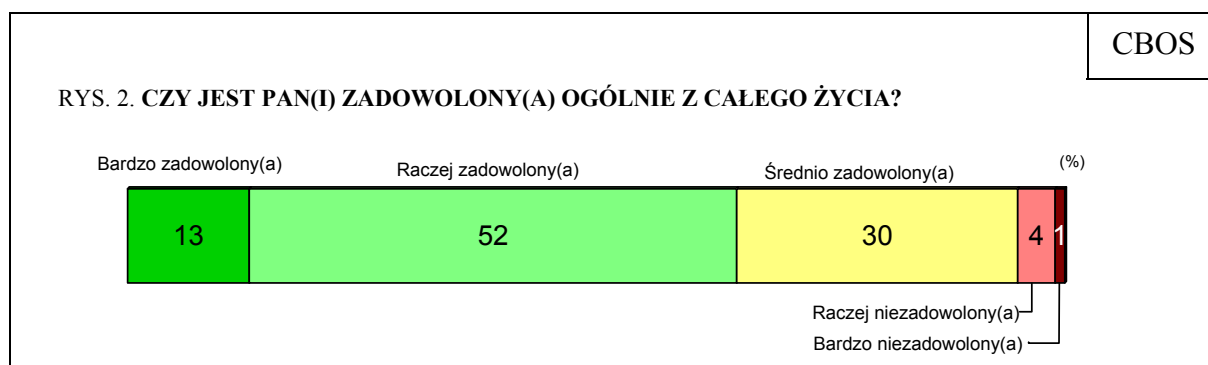
Analiza częstości zajmowania się wyodrębnionymi grupami czynności wskazuje, iż ludzie starsi w większości (82%) są usatysfakcjonowani ilością czasu, który poświęcają zajęciom pasywnym – oglądaniu telewizji, rozmowom ze znajomymi oraz odpoczynkowi. Jedynie 15% respondentów chciałoby mieć więcej czasu na tego rodzaju zajęcia. Z drugiej strony znajdują się zajęcia towarzyskie wymagające otwarcia się na świat i nowoczesną technologię – prawie dwie trzecie ankietowanych (64%) nie zajmuje się tym wcale, ponieważ nie są tym zainteresowani, a jedna czwarta (26%) nie zajmuje się tym, choć chciałaby to robić. Czytanie książek i słuchanie muzyki oraz audycji radiowych jest zajęciem, któremu w akceptowalnym przez siebie stopniu oddaje się prawie co drugi badany (46%). Prawie co trzecia starsza osoba (29%) poświęca na to jednak mniej czasu, niżby chciała. Zdecydowanie rzadziej realizowanym zajęciem są czynności aktywne domowe, takie jak praca zarobkowa, opieka nad dziećmi czy naprawy domowe. Aż 41% ankietowanych chciałoby poświęcić temu więcej czasu, natomiast 35% – jakikolwiek czas.

OGÓLNE ZADOWOLENIE Z ŻYCIA

Ostatnim aspektem, który warto wziąć pod uwagę analizując sytuację ludzi starszych w Polsce, jest ich samopoczucie mierzone wskaźnikami kondycji psychicznej, takimi jak ogólne zadowolenie z życia oraz satysfakcja z różnych jego wymiarów.

W roku 2007 zadowolenie ze swojego życia zadeklarowało prawie dwie trzecie badanych (65%), w tym 13% uznało się za bardzo zadowolonych, a co drugi respondent (52%) wyraził umiarkowaną satysfakcję. Niemal co trzecia starsza osoba (30%) określiła poziom swojego zadowolenia jako średni. Niezadowolenie ze swojego życia wyraziło

natomiast pięciu na stu ankietowanych (5%), w tym jedynie co setna osoba (1%) określiła się jako bardzo niezadowolona.



Niemal we wszystkich grupach społeczno-demograficznych większość starszych ludzi zadeklarowała zadowolenie ze swojego życia. Mimo to poziom satysfakcji jest wyraźnie zróżnicowany społecznie. Zależy głównie od położenia społeczno-ekonomicznego badanych i jest tym wyższy, im lepsze są ich warunki materialne, wyższe dochody na osobę w rodzinie i wykształcenie oraz pozycja zawodowa.

Tabela 10

	Czy jest Pan(i) zadowolony(a) ogólnie z całego życia?		
	Zadowolony(a)	Średnio zadowolony(a)	Niezadowolony(a)
	w procentach		
Wykształcenie			
Podstawowe	59	35	6
Zasadnicze zawodowe	64	31	5
Średnie	71	26	3
Wyższe	78	19	3
Praca zarobkowa			
W pełnym wymiarze czasu	75	21	4
W niepełnym wymiarze czasu	76	23	1
Dorywcza	67	30	3
Niepracujący	64	31	5
Dochody na jedną osobę			
Do 300 zł	65	28	7
301–500	56	36	8
501–900	60	34	6
901–1200	66	30	4
Powyżej 1200 zł	75	22	3

Do najbardziej zadowolonych należą respondenci z wykształceniem wyższym (78%), pracujący w pełnym wymiarze czasu (75%) lub niepełnym (76%), a także osoby, w których gospodarstwie domowym dochody na osobę przekraczają 1200 zł (75%). Wśród najmniej zadowolonych z życia są badani znajdujący się w trudnym położeniu życiowym – mający wykształcenie podstawowe (59% zadowolonych) oraz względnie niskie miesięczne dochody na osobę w rodzinie – od 300 do 500 zł (56%).

Pytanie o ogólne zadowolenie z życia, wymagające od respondentów refleksji nad dotychczasową egzystencją i jej oceny, poprzedzone było jedenastoma pytaniami szczegółowymi, które dotyczyły stopnia zadowolenia z różnych aspektów życia prywatnego, z pominięciem spraw publicznych. Odpowiedzi ankietowanych świadczą o tym, że poszczególne sfery życia w bardzo różnym stopniu dostarczają im satysfakcji.

Tabela 11

Czy na ogół jest Pan(i) zadowolony(a):	Bardzo zadowolony(a)	Raczej zadowolony(a)	Średnio zadowolony(a)	Raczej niezadowolony(a)	Bardzo niezadowolony(a)
	w procentach				
– ze swoich dzieci*	61	30	7	1	1
– ze swego małżeństwa*	53	36	8	2	1
– z miejscowości zamieszkania	27	57	12	3	1
– z przyjaciół i najbliższych znajomych	25	57	15	2	1
– z warunków mieszkaniowych	23	48	21	6	2
– ze swojej pracy zawodowej*	21	41	25	7	6
– z posiadanego wykształcenia i kwalifikacji	12	38	34	13	3
– z materialnych warunków bytu	5	26	35	23	11
– ze stanu swojego zdrowia	5	22	30	29	14
– ze swoich perspektyw na przyszłość	3	21	44	24	8
– ze swoich własnych dochodów	3	19	27	31	20
* Swoje zadowolenie z tych dziedzin życia oceniali tylko ci respondenci, którzy mieli doświadczenia jako rodzice (7206), małżonkowie (5259), pracownicy (1121). Ogółem N=7801					

Ludzie starsi najczęściej czerpią zadowolenie ze swojego życia rodzinnego. W 2007 roku aż 91% rodziców deklarowało zadowolenie ze swoich dzieci, w tym 61% przyznało, że są z nich bardzo zadowoleni. Zdecydowana większość małżonków wyrażała też zadowolenie ze swojego związku (89%, w tym 53% to osoby całkowicie usatysfakcjonowane).

Drugim najczęściej wskazywanym źródłem satysfakcji osób w podeszłym wieku są ich więzi z małą ojczyzną, czyli miejscem zamieszkania oraz z przyjaciółmi i najbliższymi

znajomymi. Zadowolenie z miejsca zamieszkania wyrażało 84% badanych, z czego 27% deklaroowało pełną satysfakcję. Podobny jest stopień zadowolenia z przyjaciół, bliskich spoza rodziny (82%, w tym 25% bardzo zadowolonych).

Względnie dobrze osoby starsze oceniają swoje warunki mieszkaniowe oraz pracę zawodową. W 2007 roku 71% badanych deklaroowało zadowolenie ze swoich warunków mieszkaniowych, z czego prawie co czwarty (23%) był w pełni nimi usatysfakcjonowany. W przypadku osób pracujących niemal dwie trzecie (62%) wyrażało satysfakcję ze swojego życia zawodowego, w tym co piąty (21%) był całkowicie zadowolony.

Znacznie mniej zadowoleni są ludzie starsi ze swojego wykształcenia i kwalifikacji – w roku 2007 odczuwał je co drugi (50%), w tym zaledwie co ósmy (12%) był w pełni usatysfakcjonowany. Niezadowolenie zadeklarowała jedna szósta ankietowanych (16%).

Do najmniej satysfakcjonujących aspektów życia ludzi starszych należą jego wymiar ekonomiczny i zdrowotny, a także perspektywy na przyszłość. W roku 2007 zadowolenie z materialnych warunków bytu deklaroowało 31% ankietowanych, z czego jedynie pięciu na stu (5%) wyraziło całkowitą satysfakcję. Niezadowolona z tego aspektu życia była natomiast co trzecia osoba w podeszłym wieku (34%). Jeszcze gorzej oceniany był stan zdrowia – tylko co czwarty respondent (27%) był z niego zadowolony, a 43% wyraziło niezadowolenie. Niezbyt optymistycznie starsi badani patrzą też w swoją przyszłość (32% pesymistów wobec 24% optymistów). Najgorzej jednak kształtuje się poziom satysfakcji ze swoich dochodów. Co drugi respondent (51%) wyraził niezadowolenie, a zadowolonych było o ponad połowę mniej (22%).

Wiadomo, że omówione wymiary zadowolenia są ze sobą powiązane (świadczy o tym analiza współczynników korelacji). Aby więc ocenić wpływ każdego z nich z osobna na ogólną satysfakcję z życia, należy wyłączyć oddziaływanie pozostałych. Umożliwia to analiza regresji. Wynika z niej, że w roku 2007 o poziomie satysfakcji życiowej osób starszych w Polsce decydowały przede wszystkim: zadowolenie z kręgu przyjaciół i bliskich znajomych, a także – choć w mniejszym stopniu – posiadane wykształcenie i kwalifikacje, perspektywy na przyszłość oraz własne małżeństwo. Mniejsze znaczenie miało zadowolenie ze swojej pracy zawodowej, warunków mieszkaniowych oraz miejscowości zamieszkania. Natomiast żaden z pozostałych czterech czynników (zadowolenie z potomstwa, stanu zdrowia, materialnych warunków bytu i dochodów) sam nie oddziaływał w sposób istotny statystycznie na poziom satysfakcji życiowej osób starszych.

Należy jednak pamiętać, że opisujemy tutaj wpływ każdego z wymiarów zadowolenia uzyskany po wyłączeniu oddziaływania pozostałych jego wymiarów. Gdy nie eliminuje się tego oddziaływania, związki satysfakcji życiowej z zadowoleniem z poszczególnych wymiarów życia okazują się silne (na co wskazują wysokie wartości współczynników korelacji).

Tabela 12

Zadowolenie z różnych aspektów życia	Ogólne zadowolenie z życia	
	współczynniki korelacji Pearsona	współczynniki regresji Beta
Z przyjaciół i najbliższych znajomych	0,404	0,221
Z posiadanego wykształcenia i kwalifikacji	0,321	0,131
Ze swoich perspektyw na przyszłość	0,382	0,127
Ze swego małżeństwa	0,302	0,122
Ze swojej pracy zawodowej	0,342	0,087
Z warunków mieszkaniowych	0,339	0,085
Z miejscowości zamieszkania	0,315	0,085
Ze swoich dzieci	0,284	0,077
Ze stanu swojego zdrowia	0,327	0,053
Z materialnych warunków bytu gospodarstwa domowego	0,341	0,046
Ze swoich własnych dochodów	0,280	0,028
Wielkość wariancji wyjaśnionej przez subiektywne czynniki (R^2)		0,403
* Wytłuszczono tylko współczynniki istotne statystycznie (co najmniej na poziomie $p \leq 0,01$)		

Przyjmując arbitralne założenie, iż każdy z wymiarów zadowolenia ma taki sam wpływ na satysfakcję życiową respondenta, wyznaczyliśmy indeks zadowolenia z życia jako średnią z odpowiedzi udzielonych na jedenaście pytań szczegółowych. Porównanie częstości występowania różnych odpowiedzi dla stworzonego indeksu oraz dla pytania o ogólne zadowolenie z życia daje dosyć zaskakujące wyniki.

Tabela 13

Stopień zadowolenia	Ogólne zadowolenie z życia	Indeks zadowolenia z życia*
	w procentach	
Bardzo zadowoleni	14	2
Raczej zadowoleni	50	47
Średnio zadowoleni	31	47
Raczej niezadowoleni	5	4
Bardzo niezadowoleni	1	0
* Indeks otrzymany jako średnia z odpowiedzi udzielonych na 11 pytań szczegółowych dotyczących stopnia zadowolenia z różnych aspektów życia prywatnego skategoryzowana do skali porównywalnej z utworzoną dla ogólnego zadowolenia z życia według wzoru: $\langle 1, 1,50 \rangle = 1$, $\langle 1,50, 2,50 \rangle = 2$, $\langle 2,50, 3,50 \rangle = 3$, $\langle 3,50, 4,50 \rangle = 4$, $\langle 4,50, 5 \rangle = 5$		

Okazuje się, że badani w starszym wieku zapytani wprost o ogólny poziom zadowolenia z życia są znacznie bardziej skłonni do udzielania odpowiedzi pozytywnych niż negatywnych. Jednak pytani o każdy aspekt życia z osobna postrzegają je znacznie gorzej, w rezultacie czego faktyczna ocena ich życia jest niższa. W 2007 roku 14% badanych wyrażało pełną satysfakcję ze swojego życia, ale przy pomiarze indeksem zadowolenia odsetek ten był znacznie niższy (2%). W wyniku takiego zabiegu nieznacznie malał również odsetek osób raczej zadowolonych ze swojego życia (z 50% na 47%), rósł natomiast – średnio zadowolonych (z 31% do 47%).



Według wyników badania przeprowadzonego w 2007 roku, trzy czwarte osób starszych w Polsce prowadzi samodzielnie gospodarstwo domowe – mieszkając w nim w pojedynkę lub ze swoim współmałżonkiem czy partnerem życiowym. Znacznie częściej ludzie w podeszłym wieku są też zadowoleni ze swoich warunków mieszkaniowych aniżeli materialnych.

Sposób spędzania czasu może świadczyć o wycofaniu społecznym ludzi starszych – aż dziewięciu z dziesięciu ankietowanych nie pracuje zarobkowo, prawie w ogóle nie pomaga osobom spoza swojego gospodarstwa domowego, nie udziela się też społecznie. Wielu seniorów utrzymuje co prawda kontakty z rodziną i znajomymi, ale mniej niż połowa z nich robi to co najmniej raz w tygodniu. W wolnym czasie ludzie starsi zajmują się przeważnie oglądaniem telewizji, słuchaniem radia i ogólnie pojętym wypoczynkiem. Wyjście do kina, teatru czy na piwo w większości ich nie interesuje. Na ogół nie widzą także potrzeby korzystania z komputera czy internetu, tym samym jeszcze bardziej odcinając się od świata zewnętrznego. Czy zatem są szczęśliwi?

Zapytani wprost o ogólny poziom zadowolenia z życia, w większości przypadków starsi respondenci uważają się za osoby względnie szczęśliwe. Jeśli jednak oceniają poszczególne aspekty życia, wówczas okazuje się, że szczęście daje im głównie ich rodzina oraz – w mniejszym stopniu – najbliższe otoczenie. Z drugiej strony pojawiają się problemy materialne i zdrowotne oraz niepewne perspektywy na przyszłość, które nie skłaniają do zadowolenia.

Opracowała
Katarzyna WĄDOŁOWSKA